

مهندسی جغرافیایی سرزمین، دوره سوم، شماره ۶، پاییز و زمستان ۱۳۹۸

شاپای چاپی ۱۴۹۰-۲۵۳۸ شاپای الکترونیکی ۳۹۲۲-۲۵۳۸

<http://JGET.ir>

صص. ۶۳-۷۸

شکاف‌های توسعه‌ای، مانعی در تحقق امنیت پایدار در نواحی مرزی (نمونه موردی شهرستان مرزی تایباد)

مریم قاسمی* - استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

حمیدرضا گلنومیان - دانشجوی کارشناسی ارشد ژئوپلیتیک، گروه جغرافیا، دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا، تهران، ایران

حسین مینایی - استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۹/۲۰

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۶/۲۴

چکیده

امنیت با توسعه یافتگی رابطه مستقیمی دارد. نواحی مرزی اهمیتی کلیدی در برقراری امنیت پایدار کشور دارند. لذا شناسایی اختلافات فضایی-جغرافیایی، توسعه در نواحی مرزی که موجب بی عدالتی در این مناطق و ایجاد چالشهای امنیتی شده اند ضروری است. از این رو هدف پژوهش شناسایی شکاف توسعه مناطق مرزی شهرستان تایباد به عنوان مانعی در دستیابی به امنیت پایدار در شهرستان های مرزی می باشد. روش پژوهش توصیفی - تحلیلی است و اطلاعات مورد نیاز به روش اسنادی گردآوری گردیده است. محدوده جغرافیایی مورد مطالعه شهرستان تایباد و واحد تحلیل دهستان های این شهرستان است. به منظور شناسایی درجه توسعه از تکنیک تاپسیس و تکنیک وایکور و به منظور کمی نمودن شکافهای توسعه ای از شاخص Cv استفاده شد. در این مطالعه درجه توسعه به کمک ۵۱ شاخص به تفکیک ۹ بعد کمی گردید. نرم افزارهای مورد استفاده Excel و Arc Gis بوده است. یافته‌های تحقیق نشان داد دهستان کرات در تکنیک تاپسیس با $di=0.23$ و وایکور با $di=0.23$ استفاده شد. در این مطالعه درجه توسعه به کمک ۵۱ شاخص به تفکیک ۹ بعد کمی گردید. نرم افزارهای مورد استفاده Excel و Arc Gis بوده است. یافته‌های تحقیق نشان داد دهستان کرات در تکنیک تاپسیس با $di=0.23$ و وایکور با $di=0.23$ برخوردارترین دهستان شهرستان می‌باشد. همچنین ضریب تغییرات سطح توسعه در مدل تاپسیس ۰,۴ و در مدل ویکور ۰,۵ است که بیانگر وجود شکاف توسعه‌ای در سطح دهستان‌های شهرستان است. از این رو سازمان فضایی در این شهرستان نابسامان بوده و یافته‌های پژوهش حاکی از عدم تعادل فضایی در سطح دهستان های شهرستان تایباد به لحاظ سطح توسعه است و این نکته می تواند امنیت پایدار را در این منطقه را با مشکل مواجه نماید زیرا مناطق دارای شاخص های بالای توسعه از ضرایب امنیتی بالاتری نسبت به مناطق توسعه نیافته تر برخوردارند.

واژگان کلیدی: شهرستان تایباد، عدم تعادل فضایی، امنیت پایدار، توسعه

مقدمه

امنیت در لغت به معنای در امان بودن، بی‌بیمی، آسایش، بی‌هراسی، اطمینان و سکون قلب و در اصطلاح به معنای نبود تهدید نظامی برای ملت و یا توان نگهداری کشور از هجوم دشمنان و یا محافظت کشور در دفع تهدیدهای خارجی علیه حیات سیاسی و منافع ملی است (بالایی، حمید، ۱۳۹۶: ۴). از نگاه ولفرز، امنیت عبارت است از: درجه‌ای از حفاظت از ارزش‌های کسب‌شده (Wolfers, 1952: 484). امنیت تا قبل از سال ۱۹۹۱ یعنی فروپاشی نظام دو قطبی و پایان جنگ سرد بیشتر مفهومی نظامی داشت و بر بعد نظامی آن بیشتر تأکید می‌شد و سایر ابعاد امنیت در حاشیه قرار می‌گرفتند و این تصور شکل گرفته بود که امنیت فقط یک بعد دارد و آن هم بعد نظامی است اما به مرور زمان این مهم مشخص گردید که با تأکید بر یک جنبه امنیت نمی‌توان به توسعه همه‌جانبه و یکپارچه دست یافت و برای دست‌یابی به توسعه باید به سایر جنبه‌های آن نیز توجه نمود. امروزه امنیت با مفهوم توسعه یافتگی، و ناامنی با مفهوم عقب‌ماندگی گره خورده است به گونه‌ای که مناطق جغرافیایی که دارای شاخص‌های توسعه بهتری هستند دارای ضریب امنیتی بیشتری نیز می‌باشند و مناطق کمتر توسعه یافته و توسعه نیافته جهان با مناطق ناامن منطبق هستند (ویسی، هادی، ۱۳۹۵: ۱۲۰). امروزه وقتی از مفهوم امنیت سخن به میان می‌آید دیگر تنها جنبه‌ی نظامی آن مورد توجه نیست، بلکه این مفهوم ابعاد بسیار گسترده‌ای را شامل می‌شود و دیگر نمی‌توان گفت که امنیت فقط یک بعد دارد و آن هم بعد نظامی است. امنیت پایدار دارای ابعاد اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی می‌باشد و در سیاست‌گذاری‌های کلان کشور امنیت پایدار به مثابه ایده و برنامه‌ای برای ارتقای شاخص‌های امنیت و غلبه بر معضلات و آسیب‌های ناشی از بروز تهدیدات نوینی است که شکنندگی و ناپایداری امنیت را به همراه دارد و یا ناشی از این شکنندگی و ناپایداری است (قیصری، نوراله، ۱۳۹۲: ۵۲). توسعه و امنیت دارای ارتباطات متقابلی با یکدیگر می‌باشند. به طوری که امنیت بسترساز توسعه است و توسعه نیز بسترساز امنیت است و مابقی آن را تقویت می‌کند. به طور کلی مناطق مرزی که توسعه یافته‌تر می‌باشند امنیت بیشتری نیز دارند و فرآیند شکل‌گیری امنیت پایدار در این مناطق به سرعت بهبود می‌یابد و بر عکس مناطق مرزی که توسعه کمتری دارند دارای بحران‌ها و چالش‌های فراوانی نیز می‌باشند و فرآیند شکل‌گیری امنیت پایدار در این مناطق با مشکلات عدیده‌ای روبه‌رو می‌شود. همچنین دولت‌ها نیز برای اداره و کنترل این مناطق مرزی و برقراری امنیت پایدار در این مناطق با مشکلات و چالش‌های فراوانی روبه‌رو هستند. اگر به این مناطق و توسعه آنها توجهی نشود و بسترهای توسعه در آنها فراهم نشود، به مرور زمان به حفره‌های امنیتی تبدیل می‌شوند و حتی ممکن است امنیت ملی یک کشور را به خطر بیندازند. از سوی دیگر در بسیاری مواقع توسعه نیافتگی گسترده و دوامدار سبب بروز برخی ناآرامی‌های سیاسی نیز می‌شود که علاوه بر گسترش فضای ناامنی، مشروعیت دولت را هم تحت تأثیر قرار می‌دهد. اگر چه ریشه‌های ناامنی عموماً مسائل سیاسی دانسته می‌شود، اما نمی‌توان اثر محرومیت اقتصادی و پایین بودن شاخص‌های توسعه را نادیده گرفت. به طور کلی ناامنی در بسترهای توسعه نیافته و عقب‌مانده از رشد و توسعه نمود و بروز پیدا می‌کند. توسعه و امنیت به مثابه‌ی دو بال یک پرنده می‌باشند که باید به طور همزمان با یکدیگر رشد و تعالی یابند. تجربه نشان می‌دهد کشورهایی که به طور همزمان به توسعه و امنیت توجهی نکرده‌اند، امنیت شکننده‌تری نسبت به کشورهای دیگری که به این دو مقوله به طور بنیادی و همزمان توجه کرده‌اند، دارند. بنابراین امنیت صرفاً با داشتن بنیه‌ی دفاعی قوی و نفوذ ژئوپلیتیکی گسترده تأمین و حفظ نمی‌شود و یا ارتقاء پیدا نمی‌کند، بلکه مستلزم توسعه همه‌جانبه ابعاد مختلف قدرت است (شاپوری و همکاران، ۱۳۹۶: ۸). در عصر حاضر قدرت و توانمندی دولت‌ها با توسعه رابطه تنگاتنگی دارد، بطوری که بدون تلاش در راه توسعه، امکان قدرتمند شدن و برقراری امنیت پایدار در یک کشور امکان‌پذیر نخواهد بود. آنچه که در قالب اندیشه‌ی توسعه قرار دارد و محور شناخت اقدامات معطوف به اهداف توسعه و نتایج انتظاری ناشی از آن اقدامات مشخص می‌شود، شناخت عرصه‌هایی است که نیاز به تحول و دگرگونی دارند (رستم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۴: ۱). به هر حال در روزگار ما هر کشوری تلاش در راه توسعه دارد، زیرا توسعه هدفی است که اکثر مردم آن را ضروری می‌دانند. در بحث توسعه عمدتاً از توسعه اقتصادی و برنامه‌ریزی توسعه اقتصادی سخن به میان می‌آید. اگرچه پیشرفت اقتصادی یکی از عوامل مهم توسعه است، اما تنها عامل هم نیست و دلیل آن این است که توسعه صرفاً پدیده‌ای اقتصادی نیست (طیبی، سید جمال‌الدین، ۱۳۷۳: ۲۲). بنابراین هدف اصلی توسعه باید ایجاد یک الگوی مطلوب رشد درآمد همگانی که تمام اقشار جامعه را پوشش دهد، باشد (تودارو، ۱۳۶۴). نابرابری‌های ناحیه‌ای در بسیاری از کشورها، چالشی اساسی در مسیر توسعه و برقراری امنیت پایدار است به ویژه برای آن دسته از کشورها که قلمرو حاکمیت آنها مناطق جغرافیایی وسیعی را شامل می‌شود و کشور همسایه نیز کانون تولید ایجاد ناامنی برای آن کشور باشد.

این ناامنی‌ها تهدیدی جدی برای رسیدن به توسعه‌ی متعادل و متوازن در مناطق مرزی است و دست‌یابی به وحدت و یکپارچگی ملی را دشوار می‌کند. مردمی که در مناطق پیرامونی کشور زندگی می‌کنند، به‌طور معمول از کانون توجه برنامه‌ها و سیاست‌گذاری‌های توسعه‌دور هستند؛ همین امر سبب می‌شود سطح توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی آنها کاهش یابد و ناامنی در مناطق مرزی به وجود آید و گاهی تجدید شود. در این پژوهش دهستان‌های شهرستان مرزی تایباد از نظر شاخص‌های مختلف (جمعیتی، اقتصادی، زیربنایی، حمل و نقل، آموزشی، بهداشتی، سیاسی-اداری و فرهنگی-مذهبی) که می‌توانند تولید امنیت کنند و امنیت پایدار را در این منطقه جغرافیایی برقرار سازند تجزیه و تحلیل شده‌اند، تا بتوان میزان توسعه‌یافتگی دهستان‌های این منطقه به لحاظ شاخص‌های مرتبط با امنیت کمی نمود و نقش آنها را در برقراری امنیت پایدار را تجزیه و تحلیل نمود. از این رو این سوال اصلی تحقیق بدین صورت مطرح می‌گردد که دهستان‌های مرزی شهرستان تایباد از نظر سطح توسعه در چه شرایطی قرار دارند و آیا شکاف توسعه‌ای دهستان‌های مرزی می‌تواند چالشی در برقراری امنیت پایدار در این نواحی باشد؟

پیشینه پژوهش

در خصوص توسعه و علل و عوامل آن و تأثیرات آن بر امنیت هم در سطح کشور و هم در سطح جهانی مطالعات بسیاری انجام گرفته است. اما در زمینه مطالعه امنیت پایدار و رابطه آن با توسعه در سطح کشور، مطالعات محدودی انجام شده است. با این حال در این تحقیق برخی از بررسی‌هایی که بیشترین ارتباط ماهیتی را با حوزه توسعه و امنیت پایدار داشته‌اند ارائه می‌شوند. موسوی و همکاران (۱۳۹۷) در مقاله‌ای به تبیین نقش مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی در تحقق امنیت پایدار مناطق مرزی (مطالعه موردی استان کردستان) پرداخته‌اند. نتایج حاصل از مطالعه و تجزیه و تحلیل وضع موجود بر اساس مؤلفه‌های مورد مطالعه در این تحقیق بیانگر این مطلب است که مؤلفه‌های اجتماعی با ضریب مستقیم و مثبت (۰٫۹۲ درصد) مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در بخش اقتصاد مقاومتی هستند که در تحقق هر چه بهتر امنیت پایدار مناطق مرزی استان کردستان باید به عنوان مؤلفه‌های اصلی و غیر جایگزین مدنظر باشند.

زرقانی و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی به بررسی شاخص‌های توسعه در مناطق مرزی در راستای تحقق امنیت پایدار (مطالعه موردی روستاهای مرزی شهرستان درگز) پرداخته‌اند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد از مجموع شش دهستان این شهرستان یک دهستان در سطح کاملاً برخوردار، چهار دهستان نیمه برخوردار و یک دهستان در سطح محروم قرار دارد؛ ضمن اینکه از نظر مؤلفه‌ها و شاخص‌ها نیز تفاوت زیادی بین دهستان‌ها وجود دارد. رتبه بندی دهستان‌ها در این پژوهش می‌تواند در بهینه‌سازی وضع موجود و سامان‌دهی سطوح توسعه و امنیت پایدار در این شهرستان مؤثر باشد.

پولادی و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی به الگو سازی عوامل تأمین‌کننده‌ی امنیت پایدار مرزی (نمونه موردی مرزهای شرق ایران) پرداخته‌اند. نتایج بدست آمده از تحلیل‌ها بیانگر آن است که تأمین امنیت پایدار مرزهای شرقی، پیامدهایی از جمله حفظ جمعیت بومی، کنترل قاچاق کالا و همچنین از بین رفتن تهدیدهای سیاسی امنیتی و اقتصادی را در پی خواهد داشت.

عندلیب و جوانشیری (۱۳۹۵) در پژوهشی به بررسی آمایش مناطق مرزی و تدوین راهبردهای توسعه در منطقه مرزی تایباد پرداخته و یافته‌ها نشان می‌دهد که عوامل بیرونی سهم بیشتری در توسعه منطقه دارد و در وضعیت فعلی منطقه در موقعیت تدافعی قرار دارد و بیش از هر چیز نیازمند راهبرد می‌باشد، یعنی راهبردهای مربوط به کاهش نقاط ضعف موجود در منطقه و جلوگیری یا کاهش تهدیدات وارد بر آن به عنوان راهبرد اصلی توسعه این منطقه مدنظر می‌باشد.

زارعی (۱۳۹۵) در تحقیق خود با عنوان سنجش توسعه در مناطق روستایی با تأکید بر برخی شاخص‌های اجتماعی-فرهنگی (شهرستان‌های استان خراسان رضوی) ضمن ترسیم یک فضای منطقه‌ای نابرابر در مناطق روستایی استان و تخصیص ناعادلانه امکانات و خدمات روستایی، نشان داد که در مجموع شاخص‌ها، شهرستان‌های رشتخوار، خلیل‌آباد و کاشمر دارای بالاترین میزان توسعه و شهرستان‌های بجستان، سرخس و مه‌ولات، پایین‌ترین میزان توسعه‌روستایی را دارا بوده‌اند. در پایان نیز جهت رفع عدم تعادل منطقه‌ای و برقراری عدالت اجتماعی در مناطق روستایی استان خراسان رضوی، پیشنهادهای کاربردی ارائه گردید.

ویسی (۱۳۹۵) در تحقیقی به بررسی تأثیر عوامل جغرافیایی بر امنیت اجتماعی (مطالعه موردی استان کرمان) پرداخته است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که امنیت اجتماعی استان کرمان متأثر از موقعیت مکانی با توجه به منابع تهدید در سه سطح فراملی، ملی و

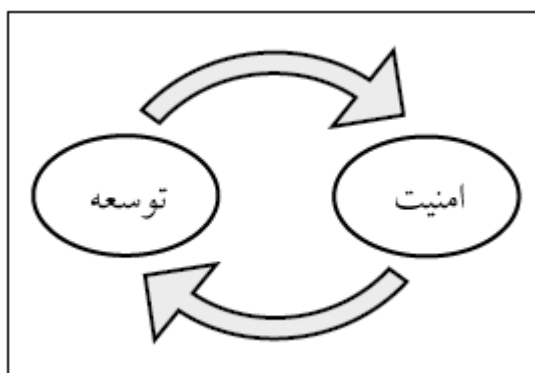
درون استانی است و متأثر از وضعیت توپوگرافیکی و دوری و نزدیکی به کانون های بحران، شهرستان های نیمه غربی استان کرمان نسبت به نیمه شرقی از وضعیت امنیت اجتماعی بهتری برخوردارند.

متقی و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی به تحلیل فضایی توسعه نواحی مرزی شرق کشور (نمونه موردی دهستان های مرزی استان خراسان جنوبی) پرداخته اند. نتایج این پژوهش نشان از آن دارد که دهستان مود، در بالاترین سطح برخورداری نسبت به دیگر دهستان های مورد مطالعه قرار دارد. از لحاظ توسعه ی شاخص های اقتصادی- اجتماعی، آموزشی- فرهنگی، بهداشتی- درمانی و شاخص های زیربنایی، ۶ دهستان شامل درح، مومن آباد، میغان، بندان، شوسف و گزیک بعنوان دهستان های نیمه برخوردار و چهار دهستان به ترتیب شامل قهستان، میاندشت، نهارنجان و عرب خانه به عنوان دهستان های محروم شناسایی شدند. از این رو به نظر می رسد که سازمان فضایی در میان دهستان های مرزی استان خراسان جنوبی، به شدت نامتوازن و نامتجانس است.

در یک جمع بندی کلی از تحقیقات انجام شده در رابطه با امنیت و توسعه می توان گفت که امنیت و توسعه به مانند دو روی یک سکه هستند، که هر کدام از این دو مقوله مکمل و تکمیل کننده ی دیگری می باشد. به این ترتیب امنیت بدون توسعه و توسعه ی بدون امنیت هیچ معنا و مفهومی ندارد و اگر کشوری در برنامه ریزی های آینده خود برای رشد و پیشرفت به این دو مقوله به طور همزمان نپردازد، قطعاً در پیشبرد برنامه های آینده خود شکست خواهد خورد.

مبانی نظری

امنیت مفهومی است که تمامی شئونات و ابعاد زندگی انسان را دربرمی گیرد. واقعیت یافتن امنیت در محیط جغرافیایی، مستلزم اقدامات و برنامه ریزی های ویژه ای است و با مسائل زیادی از قبیل امنیت اقتصادی، امنیت سیاسی- نظامی، امنیت اجتماعی، امنیت بهداشتی، امنیت زیست محیطی و ... ارتباط دارد. امنیت پایدار معطوف به توسعه پایدار در سطوح منطقه ای، شهری و روستایی و تا سطح فردی است (مختاری هشی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱). توسعه نیافتگی در مناطق مرزی کشور باعث تهدید امنیت این مناطق می شود و این نامنی مناطق مرزی، باعث هجوم عوامل تهدید به داخل کشور شده و باعث ایجاد چالش بزرگی در فرایند توسعه کشور می شود (رضازاده و همکاران، ۱۳۹۳: ۵۱). اصولی ترین نگرش برای تحقق امنیت پایدار و توسعه پایدار، نگرش درک متقابل توسعه و امنیت است که می بایست طراحی طرح های مرتبط با امنیت پایدار مرزی بر پایه این رویکرد صورت گیرد (لی و شایک، ۲۰۱۱: ۳۶-۱). لذا توسعه و امنیت دارای رابطه ای متقابل می باشند. از یک سو هر جا که امنیت باشد توسعه پدیدار می شود و فراهم آمدن امنیت ملی، یکی از بسترهای مناسب جهت توسعه ملی می باشد، از سوی دیگر هر جا که توسعه باشد، امنیت وجود دارد، و توسعه و حرکت به سوی آن به تقویت مبانی قدرت ملی و در نتیجه امنیت ملی در کشور می انجامد. زمانی که در یک جامعه امنیت نباشد، امکان سرمایه گذاری وجود نخواهد داشت و کاهش سرمایه گذاری موجب تعمیق عقب ماندگی خواهد شد. در مقابل عدم توسعه یافتگی در یک ناحیه، ناامنی های اجتماعی و فرهنگی شدیدی به همراه خواهد آورد (مختاری هشی و همکاران، ۱۳۹۵: ۴۷). همچنین وجود بی عدالتی های جغرافیایی و توسعه نامتوازن بخش های جغرافیایی کشور ممکن است موجب آسیب همبستگی و وحدت ملی شده و منجر به بروز تحرکات واگرایانه به ویژه در مناطق قومی شود (احمدی پور و همکاران، ۱۳۸۶: ۲۹).

شکل ۱. روابط متقابل امنیت و توسعه (احمدی پور و همکاران، ۱۳۸۶: ۲۹)

بنابراین امنیت پایدار مناطق مرزی در بستر توسعه پایدار مناطق مرزی تحقق پذیر است؛ چرا که توسعه پایدار به ویژه بعد انسانی آن، توسعه ای است که نه تنها رشد اقتصادی ایجاد می کند، بلکه منافع آن را هم عادلانه توزیع می کند؛ به جای تخریب محیط زیست آن را بازسازی می کند؛ به جای درحاشیه قرار دادن مردم به آن ها قدرت می دهد (تیلر، ۱۳۷۸: ۲). علاوه بر این فقر و توسعه نیافتگی از مهمترین عوامل ناامنی در کشور است که دشواری های زیادی را برای مدیران کشور به وجود آورده است. ناامنی، فقر اقتصادی و سایر ناهنجاری های اجتماعی، هر لحظه ثبات کشور را تهدید می کند. اثر توسعه ضعیف بر رشد ناامنی و همزمان نقش ناامنی در تضعیف توسعه کشور، پدیده ای است که امروز مناطق مرزی کشور را نمونه بارز هم افزایی این دو عامل در تشدید ناامنی و افزایش فقر کرده به ویژه آن که رشد فقر با درصد کاهش امنیت نسبت مستقیم پیدا کرده است. ناامنی ها در مناطق مرزی از یک طرف فرصت سرمایه گذاری، ایجاد شغل و شروع توسعه را نابود کرده است و از طرف دیگر زمینه را برای گروه‌های تروریستی و مافیای مواد مخدر مساعد کرده است. این الگوی هم افزایی عدم توسعه یافتگی با ناامنی منحصر به ایران نیست و شواهد ناظر بر دلایل بی ثباتی در بسیاری از مناطق دنیا نشان می دهد که همین الگو حاکم بوده است و امکان تکرار آن نیز در سایر کشورهای منطقه نیز هست. این که چگونه ایران می تواند هم افزایی منفی توسعه و امنیت را به دو عامل هم راستا مثبت تبدیل کند، چیزی است که به تدابیر و اقدام دولت در عرصه مدیریتی کشور باز می گردد.

همان گونه که گفته شد گستره مفهوم امنیت، عرصه تصمیم سازی، کنش و واکنش های حرفه ای است. امنیت مفهومی ذهنی، نسبی و مقوله ای چندوجهی است که رابطه متقابل و دوسویه با پیشرفت و توسعه دارد (علایی، حسین، ۱۳۹۱: ۳). توسعه و امنیت دارای ارتباطات متقابل می باشند، از یک سو توسعه و حرکت به سوی آن به تقویت مبانی قدرت ملی و در نتیجه امنیت در کشور می انجامد و از سوی دیگر فراهم آمدن امنیت ملی، یکی از بسترهای مناسب جهت توسعه ملی را فراهم می آورد (احمدی پور، ۱۳۸۶: ۲۷). بر اساس تحقیقات انجام شده امنیت و توسعه در مناطق مرزی با ضریب همبستگی بالا دارای رابطه ای مستقیم و دوسویه با یکدیگر می باشند. به گونه ای که هر اقدامی در فرایند تحقق توسعه تأثیرات مستقیمی بر فرایند تحقق امنیت می گذارد و بالعکس (موسوی و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۷). به این ترتیب مناطق دارای شاخص های بالای توسعه از ضرایب امنیتی بالاتری نسبت به مناطق توسعه نیافته تر برخوردارند (دارائی و همکاران، ۱۳۹۱: ۹۶۳). در این رابطه چهار نگرش به شرح زیر قابل درک است:

الف) نگرش قائل به تقدم امنیت بر توسعه: در این نگرش توسعه در بستر امنیت شکل می گیرد و تا زمانی که امنیت شکل نگیرد، امکان توسعه همه جانبه وجود ندارد. نمونه بارز چنین تفکری کشور عراق می باشد. این کشور با داشتن تراکم جمعیتی و تمرکز منابع نفتی و سوابق تاریخی ستیز تمدن ها در حول و حوش مرز شرقی خود، اولویت نخست را به امنیت مناطق مرزی می دهد.

ب) نگرش قائل به تقدم توسعه بر امنیت: این نگرش قائل به این است که هرگونه ایجاد امنیت در مناطق مرزی منوط به بهبود شرایط توسعه و توسعه یافتگی مناطق است. این دیدگاه بر این عقیده استوار است که توسعه نیافتگی عامل اصلی ناامنی است. بر این اساس برای تحقق امنیت در مرزها ابتدا باید روی توسعه این مناطق تمرکز نمود.

ج) نگرش قائل به درک متقابل توسعه و امنیت: در این نگرش، عقیده غالب بر آن است که امنیت و توسعه بر یکدیگر مقدم نیستند، بلکه ارتباط هم عرض و هم سنگ توسعه و امنیت برای آن، حائز اهمیت است. اهمیت امنیت در کشورهایی که به این دیدگاه معتقدند با اهمیت توسعه هم سنگ و در ارتباط با یکدیگر است.

د) نگرش قائل به تفکیک توسعه و امنیت در عرصه عمل: در این نگرش درک متقابل از امنیت و توسعه وجود ندارد و مسئولین و برنامه ریزان هر یک از دو حوزه امنیت و توسعه به کار خود مشغول اند (موسوی و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۶).

از مهم ترین ویژگی های کشورهایی با چنین نگرشی عبارت اند از: گستردگی پهنه سرزمین و ضعف پیوندهای فضایی بین مناطق کشور و وجود همین ضعف با کشور همسایه به دلیل گستردگی سرزمین، عدم وابستگی کشور به منابع واقع در مرز، عدم توانایی دولت مرکزی و دستگاه های تابع ملی و محلی در استفاده مناطق مرزی (عندلیب، ۱۳۸۰: ۱۹۱).

روش پژوهش

روش تحقیق توصیفی-تحلیلی است. محدوده جغرافیایی مورد مطالعه در این پژوهش شهرستان مرزی تایباد در استان خراسان رضوی است. واحد تحلیل دهستان های شهرستان تایباد است. تکنیک های مورد استفاده برای رتبه بندی دهستان ها، تکنیک رتبه بندی براساس تشابه به حل ایده آل (Topsis) و مدل وایکور می باشد. در زمینه جمع آوری اطلاعات مورد نیاز از روش کتابخانه ای استفاده شده است. و به منظور تعیین درجه توسعه یافتگی دهستان ها و تجزیه و تحلیل آنها از نرم افزار های Excel و Gis استفاده شده است. در این پژوهش ۵۱ شاخص در ۹ بعد: جمعیتی، اقتصادی، زیربنایی، ارتباطات و حمل و نقل، آموزشی، بهداشتی-درمانی، بازرگانی و خدمات، سیاسی-اداری و فرهنگی-مذهبی مورد بررسی قرار گرفت. و جهت وزن دهی به شاخص ها از روش عکس پذیری رتبه ای بهره گرفته شده است.

جدول ۱. ابعاد و شاخص های مورد بررسی در سنجش شکاف توسعه ای در دهستان های مرزی شهرستان تایباد.

شاخص / وزن	بعد
نسبت جنسی دهستان (۰,۱۱)، درصد با سواد دهستان (۰,۲۲)، درصد جمعیت دهستان (۰,۰۹)، درصد باسواد زنان (۰,۴۴)، درصد آبادی های دارای سکنه (۰,۱۵)	جمعیتی
درصد جمعیت شاغل (۰,۱۱)، درصد جمعیت فعال (۰,۰۹)، درصد شاغلان بخش کشاورزی (۰,۱۵)، درصد شاغلان بخش صنعت (۰,۴۴)، درصد شاغلان بخش خدمات (۰,۲۲)	اقتصادی
درصد روستاهای متصل به شبکه برق سراسری (۰,۱۱)، درصد روستاهای برخوردار از انرژی های نو (۰,۴۴)، درصد روستاهای برخوردار از گاز لوله کشی (۰,۱۵)، درصد روستاهای برخوردار از آب لوله کشی (۰,۰۹)، درصد واحد مسکونی دارای اسکلت فلزی (۰,۲۲)	زیربنایی
درصد روستا های دارای دسترسی به وسیله نقلیه عمومی (۰,۱۱)، درصد روستا های دفتر مخابرات (۰,۱۵)، درصد روستا های دسترسی عمومی به اینترنت (۰,۲۲)، درصد روستا های دارای ICT (۰,۴۴)، درصد روستا های دارای دسترسی به آسفالت عمومی (۰,۰۹)	ارتباطات و حمل و نقل
درصد روستا های دارای بانک (۰,۲۰)، درصد روستا های دارای ناوایی (۰,۰۷)، درصد روستا های دارای فروشگاه تعاونی (۰,۰۸)، درصد روستا های دارای تعمیرگاه ماشین آلات کشاورزی (۰,۱۰)، درصد روستا های دارای تعمیرگاه ماشین آلات غیر کشاورزی (۰,۴۱)، درصد روستا های دارای جایگاه سوخت (۰,۱۴)	بازرگانی و خدمات
درصد روستا های دارای هنرستان فنی حرفه ای دخترانه (۰,۱۰)، درصد روستا های دارای هنرستان فنی حرفه ای پسرانه (۰,۱۷)، درصد روستا های دارای دبیرستان کار دانش دخترانه (۰,۲۶)، درصد روستا های دارای دبیرستان کار دانش پسرانه (۰,۱۰)، درصد روستا های دارای دبیرستان نظری پسرانه (۰,۰۷)، درصد روستا های دارای دبیرستان نظری دخترانه (۰,۰۷)، درصد روستا های دارای دبیرستان شبانه روزی پسرانه (۰,۰۹)، درصد روستا های دارای دبیرستان شبانه روزی دخترانه (۰,۱۳)	آموزشی
درصد روستا های دارای مرکز بهداشتی درمانی (۰,۰۶)، درصد روستا های دارای داروخانه (۰,۱۰)، درصد روستا های دارای مرکز تسهیلات زایمانی (۰,۱۹)، درصد روستا های دارای پزشک (۰,۰۶)، درصد روستا های دارای دامپزشک (۰,۱۳)، درصد روستا های دارای آزمایشگاه رادیولوژی (۰,۳۹)، درصد روستا های دارای سامانه جمع آوری زباله (۰,۰۸)	بهداشتی-درمانی
درصد روستا های دارای شورای اسلامی (۰,۱۱)، درصد روستا های دارای مرکز خدمات جهاد کشاورزی (۰,۱۵)، درصد روستا های دارای دهیار (۰,۰۹)، درصد روستا های دارای پاسگاه نیروی انتظامی (۰,۴۴)، درصد روستا های دارای شورای حل اختلاف (۰,۲۲)	سیاسی-اداری
درصد روستا های دارای کتابخانه عمومی (۰,۰۹)، درصد روستا های دارای زمین ورزشی (۰,۱۱)، درصد روستا های دارای سالن ورزشی (۰,۲۲)، درصد روستا های دارای امامزاده (۰,۴۴)، درصد روستا های دارای سایر اماکن مذهبی مسلمانان (۰,۱۵)	فرهنگی-مذهبی

مدل تاپسیس

تکنیک TOPSIS یکی از روش های MADM است که M گزینه را با توجه به N معیار رتبه بندی می کند. این مدل برای اولین بار توسط هوانگ و یون در سال ۱۹۸۱ معرفی گردید. الگوریتم TOPSIS یک تصمیم گیری چند شاخصه بسیار قوی برای اولویت بندی گزینه ها از طریق شبیه نمودن به جواب ایده آل می باشد که به تکنیک وزن دهی، حساسیت بسیار کمی داشته و پاسخ های حاصل از آن، تغییر عمیقی نمی کند (حکمت نیا و موسوی، ۱۳۹۰). مفهوم این مدل، انتخاب کوتاه ترین فاصله از راه حل

ایده آل مثبت و دورترین فاصله از راه حل ایده آل منفی به منظور حل مسائلی است که با ضوابط تصمیم‌گیری متعددی رو به رو است (Jadidi et al, 2008, 763). به منظور بهره‌گیری از تکنیک تاپسیس مراحل زیر به اجرا گذاشته می‌شود:

مرحله اول: تشکیل ماتریس داده‌ها بر اساس n آلت‌رناتیو و k شاخص.

مرحله دوم: استاندارد نمودن داده‌ها و تشکیل ماتریس استاندارد از طریق رابطه زیر:

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^n a_{kj}^2}}$$

مرحله سوم: تعیین وزن هر یک از شاخص‌ها (w_i) بر اساس $\sum_{i=1}^n w_i = 1$. در این راستا شاخص‌های دارای اهمیت بیشتر از وزن بالاتری نیز برخوردارند.

مرحله چهارم: تعیین فاصله i امین آلت‌رناتیو از آلت‌رناتیو ایده آل (بالاترین عملکرد هر شاخص) که آن را با A^* نشان می‌دهند.

$$A^* = \left\{ (\max_j v_{ij} | j \in J), (\min_j v_{ij} | j \in J') \right\} \rightarrow A^* = \{v_1^*, v_2^*, \dots, v_n^*\}$$

مرحله پنجم: فاصله i امین آلت‌رناتیو حداقل (پائین‌ترین عملکرد هر شاخص) که آن را با A^{-*} نشان می‌دهند.

$$A^- = \left\{ (\min_j v_{ij} | j \in J), (\max_j v_{ij} | j \in J') \right\} \rightarrow A^- = \{v_1^-, v_2^-, \dots, v_n^-\}$$

مرحله ششم: تعیین معیار فاصله‌ای برای آلت‌رناتیو ایده آل S_i^* و آلت‌رناتیو حداقل S_i^- .

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (V_{ij} - V_j^-)^2} \quad S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (V_{ij} - V_j^*)^2}$$

مرحله هفتم: تعیین ضریبی که برابر است با فاصله آلت‌رناتیو حداقل S_i^- تقسیم بر مجموع فاصله آلت‌رناتیو حداقل S_i^- و فاصله آلت‌رناتیو ایده آل S_i^* که آن را با C_i^* نشان داده و از رابطه زیر محاسبه می‌شود:

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*}$$

مرحله هشتم: رتبه‌بندی آلت‌رناتیوها بر اساس میزان C_i^* . میزان فوق‌بین صفر و یک $0 \leq C_i^* \leq 1$ در نوسان است. در این راستا $C_i^* = 1$ نشان‌دهنده بالاترین رتبه و $C_i^* = 0$ نیز نشان‌دهنده کمترین رتبه است (طاهرخانی، ۱۳۸۶، ۶۵ تا ۶۷).

روش وایکور

مزیت اصلی تصمیم‌گیری هچندمعیاره (MCDM) از جمله وایکور این است که می‌تواند به مدیران، بسیاری از وجوه عناصر در نظر گرفته شده را نشان بدهد، و نیز گزینه‌های ممکن با درجات متفاوت را ارزیابی کند (Wang & pang, 2011: 307). تکنیک وایکور از طریق ارزیابی گزینه‌ها بر اساس معیارها، گزینه‌ها را اولویت‌بندی یا رتبه‌بندی می‌کند. در تکنیک وایکور معیارها وزن‌دهی نمی‌شوند بلکه معیارها از طریق روش‌های دیگر ارزیابی می‌شود و سپس گزینه‌ها بر اساس معیارها و با ترکیب در ارزش معیارها، ارزیابی شده و رتبه‌بندی می‌شوند. در این مدل همواره چند گزینه مختلف وجود دارد که این گزینه‌ها بر

اساس چند معیار به صورت مستقل ارزیابی می شوند و در نهایت گزینه ها بر اساس ارزش، رتبه بندی می گردند (حبیبی و همکاران: ۱۳۹۳).

تشکیل ماتریس تصمیم

نخستین گام تکنیک ویکور تشکیل ماتریس تصمیم است. ماتریس تصمیم گیری یک ماتریس برای ارزیابی تعدادی گزینه براساس تعدادی معیار است. یعنی ماتریسی که در آن هر گزینه براساس تعدادی معیار امتیازدهی شده است. ماتریس تصمیم با X و هر درایه آن با x_{ij} نشان داده می شود

$$X = \begin{bmatrix} n_{11} & n_{12} & \dots & n_{1n} \\ n_{21} & n_{22} & \dots & n_{2n} \\ \vdots & & & \\ n_{m1} & n_{m2} & & n_{mn} \end{bmatrix}$$

تشکیل ماتریس تصمیم نرمال

نرمال سازی یا بی مقیاس سازی دومین گام در حل تمامی تکنیک های تصمیم گیری چندمعیاره مبتنی بر ماتریس تصمیم است. در روش های MCDM بهتر است از واژه بی مقیاس سازی استفاده شود. در تکنیک VIKOR نرمال سازی به روش خطی صورت می گیرد.

$$N = \begin{bmatrix} n_{11} & n_{12} & \dots & n_{1n} \\ n_{21} & n_{22} & \dots & n_{2n} \\ \vdots & & & \\ n_{m1} & n_{m2} & & n_{mn} \end{bmatrix}$$

تعیین نقطه ایده آل مثبت و منفی

برای هر معیار، بهترین و بدترین هریک را در میان همه گزینه ها تعیین کرده و به ترتیب $f +$ و $f -$ می نامیم. اگر معیار از نوع سودمندی باشد خواهیم داشت:

$$\text{Max } f_{ij} f^+ =$$

$$\text{Min } f_{ij} f^- =$$

$$۱ \text{ رابطه } S_j = \sum_{i=1}^n w_i \frac{f_i^* - f_{ij}}{f_i^* - f_i^-}$$

$$۲ \text{ رابطه } R_j = \text{Max} \left[w_i \frac{f_i^* - f_{ij}}{f_i^* - f_i^-} \right]$$

$$۳ \text{ رابطه } Q_i = v \left[\frac{S_i - S^*}{S^- - S^*} \right] + (1 - v) \left[\frac{R_i - R^*}{R^- - R^*} \right]$$

$$۴ \text{ رابطه } S^* = \text{Min}_i S_i \quad S^- = \text{max}_i S_i$$

$$۵ \text{ رابطه } R^* = \text{Min}_i R_i \quad R^- = \text{max}_i R_i$$

$$۶ \text{ رابطه } Q(A_2) - Q(A_1) \geq \frac{1}{m-1}$$

تعیین سودمندی و تاسف

اپریکویک دو مفهومی اساسی سودمندی (S) و تاسف (R) را در محاسبات ویکور مطرح کرده است. مقدار سودمندی (S) بیانگر فاصله نسبی گزینه آم از نقطه ایده‌آل و مقدار تاسف (R) بیانگر حداکثر ناراحتی گزینه آم از دوری از نقطه ایده‌آل می‌باشد. برای این منظور از رابطه ۱ و رابطه ۲ استفاده می‌شود. گام بعدی محاسبه شاخص ویکور (Q) برای هر گزینه براساس رابطه ۳ است (همان).

جدول ۲. مقایسه ی دو روش ویکور و تاپسیس

مدل	دلیل استفاده از مدل	تفاوت	تشابه	تفاوت در خروجی
ویکور	این روش تعیین شاخص‌ها و گزینه‌های مربوط است تا این گزینه‌ها بر اساس شاخص‌های تعریف شده ارزیابی و در نهایت رتبه بندی شوند	در روش ویکور راه حل توافقی، همیشه نزدیکترین گزینه تا ایده آل است (وجود ضریب ۷)	هر دو از تابع تجمعی که فاصله از ایده آل‌ها را بازنمایی می‌کند، استفاده می‌کنند.	در روش ویکور، هر چه ضرایب به دست آمده به صفر نزدیک تر باشد، توسعه یافته تر و بر عکس، هر چه به یک نزدیک تر باشد، نشان از عدم توسعه آن دارد.
تاپسیس	در استفاده از این روش، مطلوبیت هر شاخص باید به طور یکنواخت افزایشی (یا کاهش) باشد. یعنی بهترین ارزش موجود از یک شاخص نشان دهنده ی ایده آل آن بوده و بدترین ارزش موجود، از آن مشخص کننده ایده آل منفی خواهد بود، همچنین به علت سادگی الگوریتم، روش مناسبی است.	اهمیت نسبی، فواصل از ایده آل مثبت و منفی را در نظر نمی‌گیرد، به همین دلیل بهترین راه حل در تاپسیس همیشه و لزوماً نزدیک ترین راه حل به حالت ایده آل مثبت نیست.		در روش تاپسیس هر چه عدد به دست آمده از صفر دور تر باشد نشان از توسعه یافتگی بیشتر دارد.

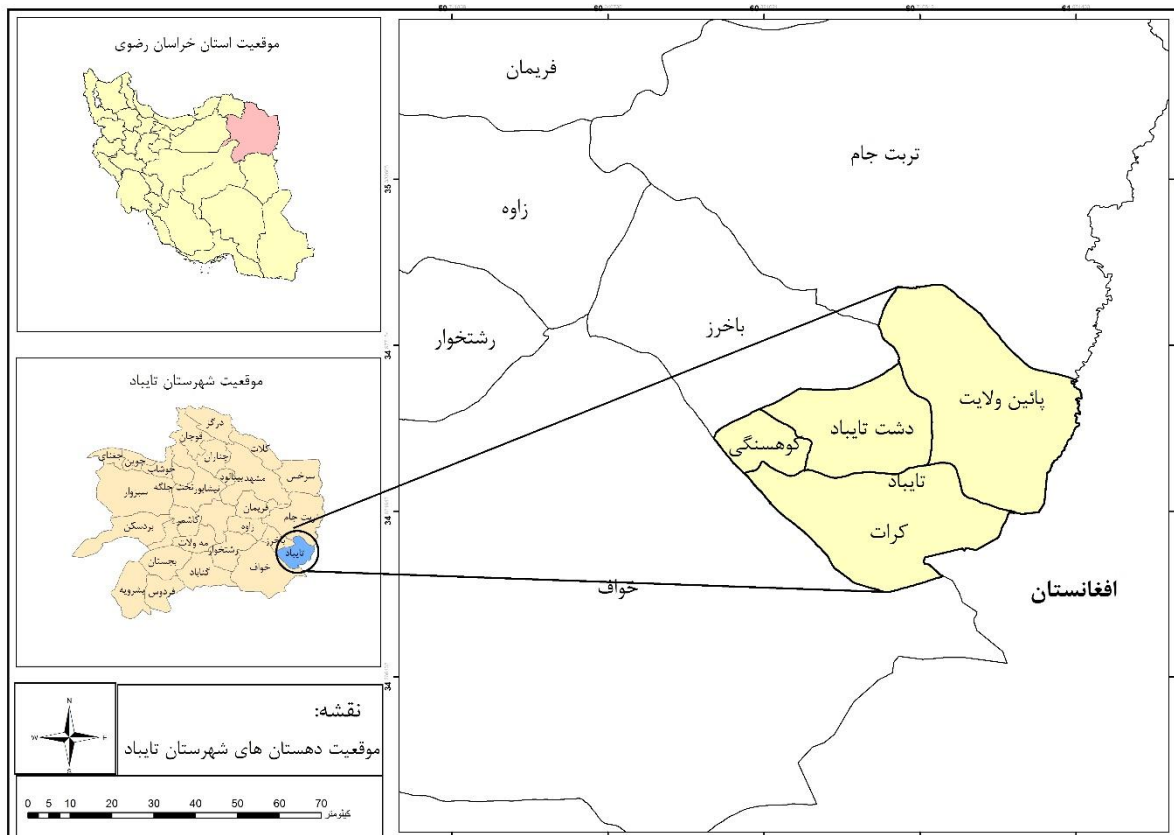
ماخذ: نظم فر (۱۳۹۶)

محدوده مورد مطالعه

استان خراسان رضوی از شمال و شمال شرقی به طول ۵۳۱ کیلومتر دارای مرز مشترک با کشور ترکمنستان و از شرق به طول ۳۰۲ کیلومتر مرز مشترک با کشور افغانستان است (سالنامه آماری استان خراسان رضوی، ۱۳۹۶: ۲۷). شهرستان تایباد در سال ۱۳۹۶ با وسعتی در حدود ۲۹۲۹ کیلومتر مربع (سالنامه آماری استان خراسان رضوی، ۱۳۹۶: ۳۳) یکی از شهرستان‌های مرزی استان خراسان رضوی است که در شرق کشور ایران قرار دارد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰). و بر پایه‌ی آخرین تقسیمات کشوری دارای دو بخش به نام‌های مرکزی و میان ولایت می‌باشد بخش مرکزی شامل دو شهر تایباد و کاریز و بخش میان ولایت شهر مشهد ریزه را شامل می‌شود. این شهرستان دارای چهار دهستان با نام‌های کرات، پایین ولایت، کوهسنگی و میان ولایت می‌باشد. فاصله این شهرستان از مرکز استان ۲۲۰ کیلومتر مربع می‌باشد، همچنین این شهرستان از شمال به تربت جام از سمت جنوب به خواف از سمت شرق در فاصله ۲۲ کیلومتری مرز بین المللی کشور افغانستان و از سمت غرب به شهرستان باخرز محدود می‌شود. قرار گرفتن این شهرستان در مرز مشترک با کشور افغانستان موقعیت ارتباطی ویژه‌ای به این شهرستان بخشیده و باعث گردیده تا این شهرستان نقش پل ارتباطی شهر هرات به کلانشهر مشهد را بازی کند و به همین دلیل از موقعیت ژئواکونومیکی و ژئواستراتژیکی ویژه‌ای برخوردار می‌باشد.

جدول ۳. جمعیت و تعداد آبادی در دهستان‌های شهرستان مرزی تایباد، ۱۳۹۵

شهرستان	بخش	دهستان	جمعیت	درصد	تعداد آبادی های دارای سکنه	درصد	مساحت	درصد
تایباد	مرکزی	کرات	۱۷۹۵۵	۴۵٫۱	۱۵	۲۷٫۸	۹۲۶	۳۱٫۷
		پایین ولایت	۶۵۸۶	۱۶٫۶	۲۶	۴۸٫۱	۱۲۳۰	۴۲٫۱
	میان ولایت	کوهسنگی	۵۷۶۱	۱۴٫۵	۵	۹٫۳	۱۹۷	۶٫۷
		دشت تایباد	۹۴۹۱	۲۳٫۹	۸	۱۴٫۸	۵۶۷	۱۹٫۴
	جمع	۳۹۷۹۳	۱۰۰	۵۴	۱۰۰	۲۹۲۹	۱۰۰	

شکل ۲. شهرستان تایباد در مرز شرقی کشور (ایران و افغانستان)

یافته ها و بحث

در این تحقیق از ۵۱ شاخص در ۹ بعد برای تعیین درجه توسعه یافتگی دهستان های شهرستان تایباد استفاده گردیده است. در ابتدا با استفاده از روش عکس پذیری رتبه ای، وزن و اهمیت هر یک از شاخص های مورد نظر محاسبه و بعد از تعیین وزن و اهمیت هر کدام از آنها، با استفاده از روش تاپسیس و روش وایکور اقدام به سنجش درجه توسعه یافتگی دهستان های شهرستان تایباد به لحاظ شاخص های موثر در امنیت نواحی مرزی گردیده است. بررسی نتایج محاسبات با استفاده از روش تاپسیس می دهد که دهستان های شهرستان مورد مطالعه از سطح توسعه یکسانی برخوردار نمی باشند. به طوری که در بعد جمعیتی دهستان پایین ولایت بیستین سطح توسعه یافتگی (۰,۵۰۲) و دهستان کوهسنگی کمترین میزان توسعه یافتگی (۰,۴۹۸)، در بعد اقتصادی دهستان پایین ولایت بیشترین سطح توسعه یافتگی را (۰,۸۱) و دهستان کوهسنگی کمترین میزان توسعه یافتگی را (۰,۱۳)، در بعد زیر بنایی دهستان کرات برخوردارترین (۰,۸۲۳) و دهستان کوهسنگی محروم ترین دهستان (۰,۳۱۰)، در بعد ارتباطات و حمل و نقل دهستان کرات برخوردارترین (۰,۷۹۸) و دهستان پایین ولایت محروم ترین (۰,۱۸۶)، در بعد آموزشی دهستان کرات برخوردارترین (۰,۹۹۶) و دهستان کوهسنگی محروم ترین (۰,۰۰۳)، در بعد بهداشتی و درمانی دهستان کرات برخوردارترین (۰,۱۳۱) و دهستان پایین ولایت محروم ترین (۰,۰۰۱)، در بعد بازرگانی و خدماتی دهستان کرات برخوردارترین (۰,۹۹۸) و دهستان کوهسنگی محروم ترین (۰,۲۲۵)، در بعد سیاسی و اداری دهستان کرات برخوردارترین (۰,۸۹۵) و دهستان پایین ولایت محروم ترین (۰,۰۷۷)، در بعد فرهنگی و مذهبی دهستان کرات برخوردارترین (۰,۱۳۵) و دهستان پایین ولایت محروم ترین (۰,۰۰۱) دهستان می باشد. به طور کلی دهستان کرات با درجه توسعه ۰,۶۳ برخوردارترین و کوهسنگی با ۰,۱۴ محروم ترین دهستان می باشد.

جدول ۴. در چه توسعه یافتگی نهایی دهستان‌های شهرستان تایباد بر اساس مدل تاپسیس

نام دهستان	بعد جمعیتی	بعد اقتصادی	بعد زیربنایی	حمل و نقل و ارتباطات	بعد آموزشی	بعد بهداشتی-درمانی	بعد خدمات بازرگانی	بعد سیاسی-اداری	بعد فرهنگی-مذهبی	درجه توسعه
پایین ولایت	۰,۵۰۲	۰,۸۰۷	۰,۴۵۰	۰,۱۸۶	۰,۳۰۰	۰,۰۰۱	۰,۲۲۹	۰,۰۷۷	۰,۰۰۱	۰,۲۸۶
کرات	۰,۵۰۰	۰,۳۹۲	۰,۸۲۳	۰,۷۹۸	۰,۹۹۶	۰,۱۳۱	۰,۹۹۸	۰,۸۹۵	۰,۱۳۵	۰,۶۳۰
دشت تایباد	۰,۵۰۰	۰,۷۵۱	۰,۴۴۰	۰,۴۸۷	۰,۳۰۰	۰,۱۰۴	۰,۳۶۱	۰,۱۴۲	۰,۱۲۴	۰,۳۵۷
کوهسنگی	۰,۴۹۸	۰,۱۲۹	۰,۳۱۰	۰,۶۹۵	۰,۰۰۳	۰,۰۳۷	۰,۲۲۵	۰,۱۴۵	۰,۱۲۶	۰,۲۴۱

بر اساس جمع بندی کلیه ابعاد در مدل تاپسیس، دهستان‌های شهرستان تایباد به سه سطح توسعه یافته یا برخوردار، در حال توسعه یا نیمه برخوردار، و محروم طبقه بندی شده اند. بر این اساس از مجموع چهار دهستان شهرستان دشت تایباد در سطح توسعه یافته یا برخوردار، دهستان دشت تایباد در سطح در حال توسعه یا نیمه برخوردار و دهستانهای کوهسنگی و پایین ولایت در سطح توسعه نیافته یا محروم یعنی قرار دارند. از این رو به نظر می رسد که سازمان فضایی در میان دهستان‌های شهرستان مرزی تایباد، به شدت نامتوازن و نامتجانس است و دهستان‌های شهرستان در شرایط مطلوبی به سر نمی برند و باید اقداماتی انجام گردد تا این عدم تعادل ها و توسعه نیافتگی دهستان ها به حداقل ممکن برسد زیرا که توسعه نیافتگی و محرومیت باعث ایجاد ناامنی های مرزی و به مخاطره افتادن امنیت در این منطقه مرزی که نقش بسیار مهم و استراتژیک-ترانزیتی در شرق کشور دارد می شود.

جدول ۵. سطح توسعه یافتگی دهستان‌های شهرستان مرزی تایباد

نام دهستان	درصد	سطح توسعه
پایین ولایت- کوهسنگی	۵۰	محروم
دشت تایباد	۲۵	نیمه برخوردار
کرات	۲۵	برخوردار

به منظور کمی نمودن شکاف توسعه به تفکیک هر بعد بین دهستان‌های مورد بررسی از شاخص C_v یا ضریب تغییرات استفاده شد. در نظریه احتمال و آمار ضریب تغییرات یک معیار بهنجار است که برای اندازه‌گیری توزیع داده‌های آماری به کار می‌رود و از تقسیم انحراف معیار بر میانگین مطابق فرمول زیر به دست می‌آید:

$$C_v = \frac{\sigma}{\mu}$$

به عبارت دیگر ضریب تغییرات، میزان پراکندگی به ازای یک واحد از میانگین را بیان می‌کند. این مقدار زمانی تعریف شده است که میانگین صفر نباشد. میزان بالا بودن ضریب تغییرات به این معنی می باشد که در توزیع شاخص های موجود در بین دهستان های شهرستان، نابرابری بیشتری وجود دارد.

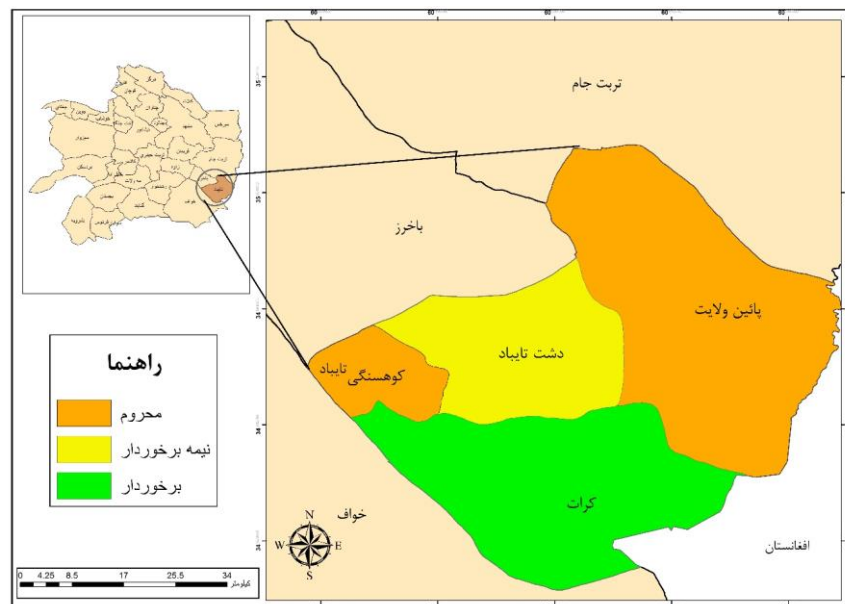
جدول ۶. ضریب تغییرات در ابعاد مورد بررسی به منظور سنجش شکاف توسعه در بین دهستان‌ها

رتبه	ضریب تغییرات	میانگین	انحراف معیار	بعد
۱	۰,۰۰۱	۰,۵۰۰	۰,۰۰۲	جمعیتی
۴	۰,۵۳	۰,۵۲۰	۰,۲۷۶	اقتصادی
۲	۰,۳۸	۰,۵۰۶	۰,۱۹۱	زیربنایی
۳	۰,۴۳	۰,۵۴۲	۰,۲۳۴	ارتباطات و حمل و نقل
۸	۰,۹۱	۰,۳۹۹	۰,۳۶۵	آموزشی
۷	۰,۷۶	۰,۰۶۸	۰,۰۵۲	بهداشتی-درمانی

رتبه	ضریب تغییرات	میانگین	انحراف معیار	بعد
۶	۰,۷۰	۰,۴۵۳	۰,۳۱۹	بازرگانی خدمات
۹	۱,۰۷	۰,۳۱۴	۰,۳۳۶	سیاسی-اداری
۵	۰,۵۷	۰,۰۹۷	۰,۰۵۵	فرهنگی-مذهبی
-	۰,۴	۰,۳۷۸	۰,۱۵۱	سطح توسعه

براساس یافته های پژوهش بیشترین ضریب تغییرات مربوط به بعد سیاسی- اداری (۱,۰۷) می باشد و کمترین میزان ضریب تغییرات مربوط به بعد جمعیتی (۰,۰۰۱) می باشد. بر این اساس دهستان های این شهرستان از لحاظ بعد جمعیتی شرایط مشابه هم دارند و تفاوت چندانی به لحاظ شاخص های جمعیتی بین آنها وجود ندارد می باشند و از لحاظ شاخص های بعد سیاسی- اداری از شرایط نابرابری برخوردارند.

نقشه و نمودار زیر توزیع فضایی درجه ی توسعه یافتگی دهستان های شهرستان تایباد را با استفاده از مدل تاپسیس یا تشابه به حل ایده آل را نشان می دهد تا تصویر جامع تری از وضعیت توسعه در بین دهستان های این شهرستان را نشان دهد.

شکل ۳. سطح توسعه یافتگی دهستان ها براساس مدل تاپسیس

یافته های مدل وایکور

این روش روی رتبه بندی و انتخاب بهترین گزینه از میان گروهی از گزینه ها، تمرکز و جواب سازی برای یک مسأله را به کمک یک معیار متناقض مشخص می کند، به نحوی که تصمیم گیرنده را به تصمیم نهایی می رساند (امیری و دارستانی فراهانی، ۱۳۹۲، ۱۷ نقل در نظم فر و علی بخشی، ۱۳۹۳، ۱۶۴). بررسی نتایج محاسبات با استفاده از روش وایکور می دهد که دهستان های شهرستان مورد مطالعه از سطح توسعه یکسانی برخوردار نمی باشند. به طوری که در بعد جمعیتی دهستان کرات برخوردارترین (۰,۰۱-) و دهستان پایین ولایت (۱,۰۰) محروم ترین، در بعد سیاسی- اداری دهستان کرات برخوردارترین (۰,۰۰) و دهستان پایین ولایت (۱,۰۰) محروم ترین، در بعد بازرگانی- خدماتی دهستان کرات برخوردارترین (۰,۰۰) و دهستان کوهسنگی (۱,۰۰) محروم ترین، در بعد بهداشتی- درمانی دهستان دشت تایباد (۰,۰۰) برخوردارترین و دهستان پایین ولایت (۱,۰۰) محروم ترین، در بعد آموزشی دهستان کرات (۰,۰۰) برخوردارترین و دهستان دشت تایباد (۱,۴۵) محروم ترین، در بعد ارتباطات و حمل و نقل دهستان کرات (۰,۰۰) برخوردارترین و دهستان دشت تایباد (۰,۹۴) محروم ترین، در بعد زیر بنایی دهستان کرات (۰,۰۰) برخوردارترین و دهستان پایین ولایت (۰,۹۱) محروم ترین، در بعد اقتصادی دهستان دشت تایباد (۰,۰۳) برخوردارترین و دهستان

کوهسنگی (۱,۰۰) محروم‌ترین، در بعد جمعیتی دهستان دشت تایباد (۰,۰۰) برخوردارترین و دهستان کرات (۱,۰۰) محروم‌ترین دهستان می باشد. نتایج بدست آمده نهایی نشان می دهد که در همه ی ابعاد به جز (جمعیتی و اقتصادی) دهستان کرات برخوردارترین دهستان و دهستان های دشت تایباد، پایین ولایت و کوهسنگی به ترتیب در رتبه های بعد از آن قرار می گیرند. جدول زیر میزان توسعه یافتگی دهستان های شهرستان تایباد بر اساس مدل ویکور در هر یک از ابعاد را نشان می دهد.

جدول ۷. در جه توسعه یافتگی نهایی دهستان های شهرستان تایباد بر اساس مدل ویکور

نام دهستان	بعد جمعیتی	بعد اقتصادی	بعد زیربنایی	بعد حمل و نقل و ارتباطات	بعد آموزشی	بعد بهداشتی-درمانی	بعد بازرگانی-خدمات	سیاسی-اداری بعد	مذهبی بعد فرهنگی-	درجه توسعه
پائین ولایت	۱,۰۰	۱,۰۰	۰,۹۸	۱,۰۰	۱,۴۵	۰,۹۴	۰,۹۱	۰,۰۴	۰,۷۱	۰,۸۹
کرات	-۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۵۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۰۰	۰,۶۰	۱,۰۰	۰,۳۳۳
دشت تایباد	۰,۲۳	۰,۹۰	۰,۵۶	۰,۰۰	۱,۴۵	۰,۵۲	۰,۴۸	۰,۰۳	۰,۰۰	۰,۴۶۲
کوهسنگی	۰,۱۴	۰,۹۰	۱,۰۰	۰,۷۷	۱,۲۸	۰,۱۳	۰,۶۹	۱,۰۰	۰,۷۳	۰,۷۳۷

بر اساس یافته های پژوهش بیشترین ضریب تغییرات مربوط به بعد فرهنگی- مذهبی (۱,۳۳) و کمترین میزان ضریب تغییرات مربوط به بعد سیاسی- اداری می باشد. جدول زیر میزان ضریب تغییرات در هر یک از ابعاد دهستان های شهرستان تایباد را نشان می دهد.

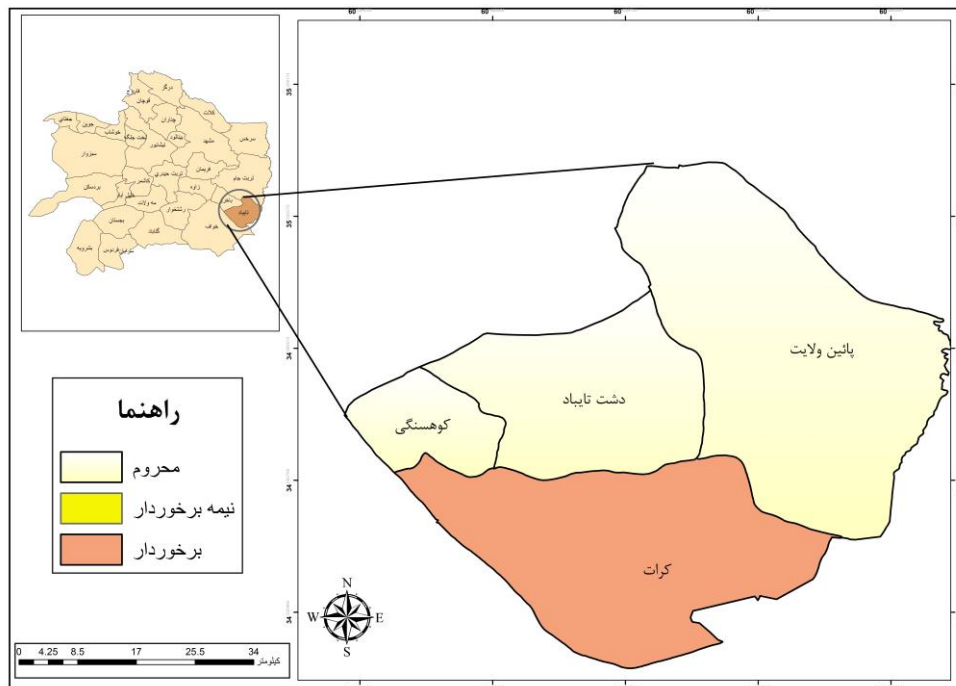
جدول ۸. سطح توسعه یافتگی دهستان های شهرستان مرزی تایباد بر اساس مدل ویکور

نام دهستان	درصد	سطح توسعه
پایین ولایت- کوهسنگی	۵۰	محروم
دشت تایباد	۲۵	نیمه برخوردار
کرات	۲۵	برخوردار

در تحقیق حاضر با استفاده از روش وایکور، اقدام به سطح بندی دهستان های شهرستان تایباد با استفاده از ۵۱ شاخص در ابعاد مختلف اقتصادی، آموزشی، فرهنگی، زیربنایی، ارتباطات و... شده است. وضعیت ۴ دهستان شهرستان با توجه به جدول ۹ به دست آمده است. طبق این جدول بین ۰,۲۳-۰,۴۵ برخوردارترین و بین ۰,۶۷-۰,۸۹ محروم ترین دهستان ها هستند.

جدول ۹. ضریب تغییرات در ابعاد مورد بررسی به منظور سنجش شکاف توسعه در بین دهستان ها

رتبه	ضریب تغییرات	میانگین	انحراف معیار	بعد
۳	۰,۷۰	۰,۶۱	۰,۴۳	جمعیتی
۸	۱,۱۳	۰,۴۲	۰,۴۷	اقتصادی
۵	۰,۷۵	۰,۵۲	۰,۳۹	زیربنایی
۷	۱,۰۷	۰,۴۰	۰,۴۲	ارتباطات و حمل و نقل
۲	۰,۶۷	۱,۰۵	۰,۷۰	آموزشی
۶	۰,۷۶	۰,۵۷	۰,۴۳	بهداشتی-درمانی
۴	۰,۷۴	۰,۶۴	۰,۴۷	بازرگانی خدمات
۱	۰,۶۷	۰,۷۰	۰,۴۷	سیاسی-اداری
۹	۱,۳۳	۰,۳۴	۰,۰۴۵	فرهنگی-مذهبی
-	۰,۵	۰,۵۸	۰,۲۹	سطح توسعه

شکل ۴. سطوح توسعه یافتگی دهستان ها بر اساس روش ویکور

نتیجه گیری

یکی از مهم ترین دغدغه های مشترک همه ی کشورها برقراری نظم و امنیت پایدار در مناطق مرزی می باشد. لذا برای برقراری نظم و امنیت پایدار در این مناطق باید سطوح توسعه یافتگی سکونتگاه های مرزی مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد تا مدیران بتوانند تصمیمات درستی را در این زمینه اتخاذ نمایند، زیرا که توسعه نیافتگی و عدم تعادل فضایی در بیشتر مناطق مرزی باعث ایجاد ناامنی و مشکل در برقراری امنیت پایدار در این مناطق می گردد و هزینه های جانی و مالی زیادی را برای دولت فراهم می آورد. اگر به توسعه این مناطق توجهی نشود ممکن است ناامنی از مناطق مرزی و حاشیه ای به مرکز کشور منتقل شود و امنیت ملی کشور را دچار چالش های فراوانی کند. یکی از ابزارهایی که می تواند در برنامه ریزی برای توسعه یکپارچه نواحی و مناطق مختلف کشور کاربرد وسیعی داشته باشد، دسته بندی مناطق از لحاظ توسعه یافتگی یا عدم توسعه یافتگی آنهاست که برای این منظور استفاده از شاخص های متفاوتی در هر بخش ضروری است به عبارت دیگر یکی از اقدامات ضروری و پایه ای برای توسعه منطقه ای و کاهش نابرابری ها، مطالعه نابرابری های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی منطقه ای و شناسایی و جایگاه مناطق نسبت به یکدیگر از نظر توسعه می باشد. بدین منظور در این پژوهش ۵۱ شاخص در ۹ بعد در سطح ۴ دهستان شهرستان تایباد با استفاده از مدل تاپسیس و وایکور بررسی شد، تا میزان توسعه یافتگی و رتبه بندی هر دهستان مشخص شود. در این پژوهش برای اختصاص اوزان به هر یک از شاخص ها از نظر ۳۰ کارشناس برنامه ریزی روستایی استفاده شد. برابر بررسی های انجام شده و رتبه بندی دهستان ها بر اساس مدل تاپسیس و وایکور دهستان کرات برخوردارترین دهستان و دهستان های کوهسنگی و پایین ولایت به ترتیب محروم ترین دهستان های شهرستان می باشند. همچنین بر اساس نتایج حاصل از مدل تاپسیس و وایکور دهستان دشت تایباد از لحاظ سطح توسعه نیمه برخوردار می باشد. این امر نشان می دهد که بیشتر دهستان های شهرستان نسبتاً محروم هستند و از لحاظ وضعیت توسعه در شرایط نامناسبی قرار دارند و شکل گیری امنیت پایدار که شامل تمامی ابعاد می شود در این منطقه مرزی با چالش ها و موانع بسیاری روبرو است. از این رو به نظر می رسد که سازمان فضایی میان دهستان های شهرستان به شدت نامتوازن است. باید یادآور شد اگر همچنان به توسعه همه جانبه نواحی روستایی توجهی نشود و همچنان روند مهاجرت روستاییان به شهرها ادامه یابد، عرصه های روستایی به مرور زمان خالی از سکنه خواهند شد و از آنجایی که هر روستا یک واحد تولیدی است خالی از سکنه شدن هر روستا مساوی با نابودی یک واحد تولیدی است که می تواند امنیت

اقتصادی کشور را به مخاطره بیندازد. در بعد اجتماعی می‌توان گفت بسیاری از روستاییان مهاجر در حاشیه شهرها سکونت می‌گزینند و به شغل‌های انگلی و آلونک‌نشینی روی می‌آورند که این خود می‌تواند امنیت اجتماعی را با مشکلات عدیده ای روبرو کند. بدین ترتیب اگر به توسعه همه‌جانبه نواحی روستایی توجهی نشود و مهاجرت روستاییان ادامه یابد خود کالبد روستا می‌تواند به عنوان یک سنگر و پناهگاه برای تروریست‌ها و قاچاقچیان مواد مخدر علل خصوص در نواحی شرقی کشور تبدیل شود که می‌تواند امنیت نظامی کشور را نیز به مخاطره اندازد و در کل همه‌ی این عوامل دست به دست هم می‌دهند و امنیت ملی کشور را با مشکلات و چالش‌های فراوانی مواجه می‌کند. با توجه به یافته‌های تحقیق به منظور کاهش نابرابری در دهستان‌های شهرستان مورد مطالعه راهکارهای زیر پیشنهاد می‌گردد:

۱. شناسایی عواملی که باعث ایجاد عدم تعادل نسبی شده‌اند و فراهم کردن شرایط مناسب برای توزیع متعادل و متوازن شاخص‌های مختلف در دهستان‌های شهرستان، توجه بیشتر به دهستان‌های محروم شهرستان و در اولویت قرار دادن این دهستان‌ها در توسعه اقتصادی، اجتماعی و برنامه‌ریزی برای توسعه‌ی هر چه بیشتر این دهستان‌ها که گامی باشد در جهت کاهش عدم تعادل بین دهستان‌های شهرستان و برقراری امنیت پایدار در این منطقه مرزی.
۲. برنامه‌ریزی برای توسعه همه‌جانبه روستایی در شهرستان تا یجاد که باعث گردد جمعیت در نواحی روستایی حفظ گردد و از خالی‌از‌سکنه شدن روستاها جلوگیری نمود.
۳. از آنجایی که در بعد جمعیتی دهستان‌های این شهرستان با یکدیگر فرق‌چندانی ندارند و اکثر جمعیت را نیروی کار جوان تشکیل می‌دهد، باید از این نیروی کار جهت توسعه خود شهرستان و آمایش مناطق مرزی نهایت استفاده را کرد.

منابع

- موسوی، میر نجف، پروندی، ساسان، قاسملو، صادق. (۱۳۹۷). تبیین نقش مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی در تحقق امنیت پایدار مناطق مرزی (مطالعه موردی: استان کردستان). *فصلنامه علوم و فنون مرزی*، ۱۹(۱)، ۶۳-۳۳.
- احمدی پور، زهرا و همکاران. (۱۳۸۶). بررسی روند شتاب توسعه یافتگی فضاهای سیاسی - اداری کشور، مطالعه موردی استان‌های ایران در برنامه‌های اول تا سوم توسعه (۱۳۸۳ تا ۱۳۸۶). *فصلنامه‌ی ژئوپلیتیک*، ۳(۱)، ۴۹-۲۲.
- احمدی پور، زهرا، حیدری موصول، طهمورث، میرجلالی، اکبر. (۱۳۹۰). تبیین عوامل ناامنی در جنوب شرق ایران، *فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی*.
- افتخاری، اصغر. (۱۳۸۱). *مراحل بنیادین در مطالعات امنیت ملی*. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- بالایی، حمید. (۱۳۹۶). *آشنایی با مفاهیم حقوق عمومی بررسی مفهوم امنیت*، پژوهشکده شورای نگهبان.
- پولادی و همکاران. (۱۳۹۵). الگو سازی عوامل تامین کننده امنیت پایدار مرزی نمونه موردی: مرزهای شرقی ایران، *فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج*، ۷۲، ۱۴۶-۱۲۶.
- تیلر، آید دانیل، تیلر، کارل ای. (۱۳۷۸). *توسعه انسانی متکی به جامعه*، ترجمه ناصر بلینغ. تهران: موسسه توسعه روستایی ایران.
- حبیبی، آرش، ایزدیار، صدیقه، سرفرازی، اعظم. (۱۳۹۳). *تصمیم‌گیری چندمعیاره فازی*. انتشارات کتیبه گیل.
- دارائی، مرضیه و همکاران. (۱۳۹۱). نقش عوامل اقتصادی در ایجاد امنیت پایدار مناطق مرزی (با تأکید بر استان سیستان و بلوچستان)، همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت چالش‌ها و فرصت‌ها، بهار ۱۳۹۱.
- رستم زاده، هاشم، جعفرزاده، جعفر، حسنی تبار، سید محمد. (۱۳۹۴). سطح بندی توسعه یافتگی شهرستان‌های استان اردبیل براساس تکنیک TOPSIS در محیط GIS، همایش ملی ژئوماتیک، دوره ۲۲.
- رضازاده، زاده، شاطری، مفید، راستی، عمران. (۱۳۹۳). اقدامات توسعه‌ای و نقش آن در تأمین امنیت پایدار مناطق مرزی مطالعه موردی: کمر بند سبز دشت خوشاب، مرز خراسان جنوبی با افغانستان، نشریه
- زارعی، یعقوب. (۱۳۹۵). سنجش توسعه در مناطق روستایی با تأکید بر برخی شاخص‌های اجتماعی - فرهنگی مورد مطالعه: شهرستان‌های استان خراسان رضوی، *مطالعات اجتماعی- فرهنگی استان خراسان*، ۱۱(۲)، ۷۵-۵۱.
- زرقانی، سیدهادی، قاسمی، مریم، نسیمی، زهرا. (۱۳۹۷). بررسی شاخص‌های توسعه در مناطق مرزی در راستای تحقق امنیت پایدار (مطالعه موردی روستاهای مرزی شهرستان درگز). *فصلنامه علوم و فنون مرزی*، ۹(۲۷).

- شاپوری، مهدی، موسوی شفائی، مسعود، سلطانی نژاد، احمد. (۱۳۹۶). نسبت امنیت و توسعه؛ الزامات سیاست خارجی، فصلنامه مطالعات راهبردی، ۷۶، ۲۸-۸
- طییبی، سید جمال الدین. (۱۳۷۳). نقش دانشگاه و پژوهش در توسعه ملی. فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی، ۳.
- علایی، حسین. (۱۳۹۱). امنیت پایدار در سند چشم انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه راهبرد دفاعی، ۳۹، ۳۴-۱.
- عندلیب، علیرضا. (۱۳۸۰). نظریه پایه و اصول آمایش مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران، دوره عالی جنگ. مطالعات فرهنگی اجتماعی خراسان، ۹(۱)، ۷۲-۴۹.
- عندلیب، علیرضا، جوانشیری، مژده. (۱۳۹۵). آمایش مناطق مرزی و تدوین راهبردهای توسعه در منطقه مرزی تایباد، مجله علوم جغرافیایی، ۲۵، ۱۲۰-۱۰۰.
- قیصری، نورالله. (۱۳۹۲). امنیت پایدار نظام جمهوری اسلامی ایران؛ الگویی برای تبیین و اجرای سیاست های کلان. فصلنامه دانش سیاسی، ۹(۱)، ۶۲-۴۵.
- متقی، افشین، ربیعی، حسین، قره بیگی، مصیب. (۱۳۹۴). تحلیل فضایی توسعه نواحی مرزی شرق کشور نمونه موردی: دهستان-های مرزی استان خراسان جنوبی. اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۴(۴)، ۱۶۷-۱۴۷
- مختاری هشی، حسین، وزیری، نرگس، قادری حاجت، مصطفی. (۱۳۹۶). بررسی پایداری امنیت روستاهای مرزی استان سیستان و بلوچستان. فصلنامه جغرافیایی سرزمین، ۵۴، ۶۰-۴۳.
- موسوی، میر نجف، ویسیان، محمد، خلیفی پور، حکیمه. (۱۳۹۴). اولویت بندی راهبردهای امنیت پایدار در آمایش مناطق مرزی مطالعه موردی: استان کردستان، جغرافیای سیاسی، ۱(۲)، ۷۶-۵۳.
- نظم فر، حسین. (۱۳۹۶). تحلیل سطوح توسعه روستایی و میزان برخورداری دهستان های استان آذربایجان غربی. اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۱۹.
- ویسی، هادی. (۱۳۹۵). بررسی تاثیر عوامل جغرافیایی بر امنیت اجتماعی (مطالعه موردی استان کرمان). فصلنامه مطالعات جغرافیایی، ۳۱(۱)، ۱۸۵-۱۷۰.
- Jadidi, O., Hong, T. S., Firouzi, F., Yusuff, R. M., & Zulkifli, N. (2008). TOPSIS and fuzzy multi-objective model integration for supplier selection problem. *Journal of Achievements in Materials and Manufacturing Engineering*, 31(2), 762-769.
- Todaro, Michael, (1985). *Economy Development in Developing Countries*. Translator: Qolam Ali Farjady, First Edition, Tehran: Publication of Planning and Budget Department.
- Wolfers, A. (1952). "National security" as an ambiguous symbol. *Political science quarterly*, 67(4), 481-502.